

ZÁVAŽNÁ SONDA DO SVĚTA DĚTÍ A MLÁDEŽE V ČESKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1948–1970

JIŘÍ KŘEŠŤAN

Osvědčená autorská dvojice Jiří Knapík – Martin Franc¹ garantovala a zaštitila vznik publikace, která představuje jeden z hlavních výstupů projektu Grantové agentury České republiky, jehož nositelem byla Slezská univerzita v Opavě². Vydání se ujalo renomované nakladatelství Academia. K vytvoření publikace byla zmíněnými dvěma editory přizvána osmice spoluautorů, kterými byli Petr Bednařík, Christiane Brenner, Lucie Česálková, Frank Henschel, Lenka Krátká, Jakub Rákosník, Pavel Skopal a Martin Štoll. „Mix“ autorů se ukázal velmi efektivní z hlediska zajištění pestrého, vskutku mezioborového vějíře témat, jež kniha pokryla či otevřela.

Je to poprvé, co bylo vytčené téma dětí a mládeže v českých zemích uchopeno takto komplexně a celistvě. Monografie má promyšlenou a logicky sestavenou strukturu. Je rozdělena do pěti tematických okruhů. První z nich přibližuje tematiku dětství a mládí v širším společenském a historickém kontextu a posléze i ze zorného úhlu státních a stranických institucí a dalších subjektů, zainteresovaných v péči o děti a mládež. Stranou pochopitelně nezůstala ani problematika rodiny, podle dobového sloganu – „základu státu“. Druhý blok nás již uvádí přímo do světa dětí a mládeže. Věnuje pozornost hmotné kultuře (dovíme se, jak vypadaly třeba dětské pokoje či hřiště, jaké sportovní náčiní měly děti a mladí lidé k dispozici, jak vypadaly hračky, dostupné dětem v té době, jak to bylo s odíváním, stravováním či třeba se sběratelstvím u dětí a mládeže. V bloku najdeme rovněž analýzu televizního a rozhlasového vysílání a časopisů pro děti a mládež, zamýšlí se nad obsahem a kvalitou populárně naučné literatury pro děti a mládež. V závěru druhého bloku jsou umístěny kapitoly o hraném filmu a filmu školním.

1 Připomínám alespoň úspěšné publikační tituly Knapík, Jiří – Franc, Martin a kol.: Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967, sv. 1–2. Academia, Praha 2011. Ediční řada: Šťastné zítřky; sv. 5; Franc, Martin – Knapík, Jiří: Volný čas v českých zemích 1957–1967. Academia, Praha 2013. Ediční řada: Šťastné zítřky; sv. 8. Prvnímu zmíněnému titulu byla udělena Cena Magnesie Litera v oblasti literatury faktu za rok 2012.

2 Jedná se o projekt Grantové agentury ČR č. 15-03538S.

Třetí tematický blok se věnuje organizacím, které měly práci s dětmi a mládeží jako svou hlavní náplň – jde především o Československý svaz mládeže (či původně Svaz české mládeže) a jeho Pionýrskou organizaci. Kniha zaznamenává i působnost skautských idejí v dětském a mládežnickém hnutí (zejména v období let 1948–1950 a poté v éře pražského jara, kdy dokonce došlo k rozpadu monopolní mládežnické a dětské organizace). Působnost ČSM zasahovala významně také do oblasti mimoškolní výchovy a do organizace trávení volného času dětí a mládeže o letních prázdninách. Zvláštní pozornost je v této části knihy věnována učňovské mládeži. Následující tematický blok načrtává nejdříve hlavní rysy sociální politiky vůči dětem a mládeži. Vzápětí se autoři věnují „odvrácené straně“ světa dětství a mládeže – všímá si problematiky náhradní rodinné péče (zejména dětských domovů), ale i sociálně patologických jevů v prostředí dětí a mládeže (včetně otázek kriminality a sebevraždnosti). V samém závěru bloku pak najdeme analýzu problematiky péče o tělesně, mentálně a smyslově postižené děti, o děti sociálně postižené a konečně i o děti romské. Výrazné oživení přineslo publikaci zařazení posledního, pátého bloku, který zprostředkovává výsledky reprezentativního dotazníkového šetření, jež proběhlo v letech 2015–2016 mezi stovkou lidí, kteří byli v 50. a 60. letech dětmi.

Problematika dětí a mládeže byla velmi důležitou oblastí rozvoje státního socialismu. Šťastný život „maličkých“, zbavených hmotné nouze, měl být jednou z výkladních skříní režimu. Lidé citlivě vnímali problémy, které v této oblasti vznikaly a prohlubovaly se, ať už šlo o nesplněné sliby v sociální oblasti nebo o mocenské zásahy do organizačních a institucionálních vztahů. Cenné je, že publikace zkoumá dětskou politiku a politiku mládeže v její historické dynamice a proměnách. Představa, že svět dětí a mládeže má být jen modifikací světa dospělých, byla postupně vytlačována modernizačními trendy, které se začaly v Československu uplatňovat od poloviny padesátých let. Začaly být vnímány odlišné potřeby různých věkových kategorií mladých lidí a dětí. Liberální tendence byly ve značné míře zmrazeny nástupem normalizace.

Autoři si v závěru kladou otázku, zda politika komunistické strany ve směru k mládeži a dětem po roce 1948 neobsahovala v sobě určitý konzervativní prvek. „Rodiny i politické elity společně vyznávaly poslušnost a úctu dětí k autoritám, výchovu ke kázi, pracovitosti, pořádkumilovnosti, čistotnosti a dalším obecným ctnostem.“ (s. 658 recenzované práce). Režim fakticky respektoval klíčovou úlohu rodiny, byť pochopitelně korigoval původní tradiční rámec rodinného prostředí (např. bojem proti náboženství). Autoři se zamýšlejí i nad mírou změn, k nimž došlo po nástupu normalizace. Všimají si významných projevů diskontinuity, ale závěrem konstatují: „Nelze však říci, že došlo k prostému návratu k předreformní praxi. Řada možností pro zájmovou činnost zůstala zachována, jen nově podléhala silnější kontrole a ideovému usměrňování.“ (s. 659) To už by ovšem bylo námětem na další knihu.

Obdiv si zaslouží množství vytěžených archivních fondů – autoři uvádějí, že navštívili celkem 14 archivů, mezi nimiž pochopitelně nechybí ani Národní archiv, v němž autoři probádali celkem 28 fondů. Ve výčtu archivů nechybí ani české regionální archivy a Slovenský národný archív. Seznam titulů odborné literatury, tištěných pramenů, dobové dokumentace, paměti a dalších egodokumentů a periodik zabírá téměř tři desítky hustě psaných stran. Nechybí ani přehled rozhovorů s narátory, které byly při vzniku publikace využity. To vše svědčí o pevné a rozsáhlé heuristické základně knihy.

Monografie je vybavena neúplným jmenným rejstříkem a rejstříkem věcným, citlivě vybranou obrazovou přílohou se seznamem a zdroji vyobrazení, anglicky psaným resumé a informací o autorech publikace. Obsáhlou knihu lze vřele doporučit pozornosti historiků soudobých dějin, ale zaujmout může i sociology, psychology, politology, etnology a další zájemce o tematiku mládeže a dětí. Ideální by bylo, kdyby na tento projekt navázal výzkum světa dětí a mládeže v době husákovského socialismu normalizačního stříhu.

Knapík, Jiří – Franc, Martin a kol.: Mezi pionýrským šátkem a mopedem. Děti, mládež a socialismus v českých zemích 1948–1970. Academia, Praha 2018. 727 s. Ediční řada Šťastné zítřky, sv. 30.